

АКАДЕМІЧНІСТЬ – ЦЕ НАСАМПЕРЕД ПРОФЕСІЙНІСТЬ І ВИСОКА ЯКІСТЬ

Інтерв'ю з директором Видавничого дому
«Академперіодика» О.Г. Вакаренко

Наприкінці квітня виповнилося 25 років від часу заснування Видавничого дому «Академперіодика» НАН України. На жаль, через карантинні обмеження у зв'язку з пандемією не було можливості відзначити цю подію в колі академічної спільноти, але зважаючи на важливу роль наукової періодики в забезпеченні наукової діяльності редакція журналу поспілкувалася з директором видавництва Оленою Геннадіївною Вакаренко.

— *Олено Геннадіївно, «Академперіодика» за академічними мірками досить молода установа, але на сьогодні вона впевнено посідає провідні позиції у випуску наукової друкованої продукції поряд зі славетним академічним видавництвом «Наукова думка». Створення «Академперіодики» припало на один з найскладніших у фінансовому плані періодів для української науки. Розкажіть, будь ласка, які були тоді передумови для започаткування видавничого дому в НАН України?*

— Так, дійсно, початок 90-х років був дуже нелегким періодом становлення Української держави та переходу її економіки на ринкові відносини. Звісно, це позначалося і на діяльності Академії. Через катастрофічне недофінансування майже в критичному стані опинилося видання наукової періодики. Журнали виходили тоді з великим запізненням. Часто редакції, намагаючись врятувати свої видання, вдавалися до практики випуску спарених номерів, а деякі з них вимушено скорочували обсяги та періодичність журналів.

Президія НАН України і Науково-видавнича рада вживали всіх можливих і неможливих заходів, щоб хоч якось виправити ситуацію. Питання виходу журналів щокварталу заслуховували на засіданнях Президії, працювали з головними редакторами, намагалися з'ясувати, чим можна їм допомогти.

Найбільшою проблемою була відсутність власної поліграфічної бази. Річ у тім, що ще в 1964 р. за директивним рішенням

союзних органів влади українську Академію позбавили права мати свою друкарню. Всю академічну поліграфічну базу було передано тоді Державному комітету Ради Міністрів Української РСР у справах видавництв, поліграфії та книжкової торгівлі. За радянських часів співпрацю з Держкомітетом з видання наукової періодики було налагоджено досить добре, звісно, за винятком певних обмежень політичного характеру. Однак після розпаду СРСР, у ринкових умовах, особливо зважаючи на мізерне фінансування науки за залишковим принципом та високий рівень інфляції, Академія не мала можливості проплачувати поліграфічні послуги.

— Як вдалося вийти з цієї ситуації?

— Завдяки ініціативності тодішнього голови Науково-видавничої ради Володимира Володимировича Немошкаленка та авторитету Бориса Євгеновича Патона Академії вдалося вибороти відповідний грант Міжнародного наукового фонду Джорджа Сороса. Сума цього гранту була «казковою» для тогочасних академічних реалій — 100 тис. доларів США. І Президія НАН України прийняла дуже мудре рішення — не розпорюшувати ці кошти по окремих інститутських дільницях оперативної поліграфії, а створити, нехай і невеличку, але таку потрібну для Академії друкарню, яка б могла забезпечити тиражування наукової періодики.

Так і народився наш видавничий дім, який спочатку ще не називався «Академперіодикою» і навіть не був видавництвом. Постановою Президії НАН України від 21 квітня 1995 р. № 115 було прийнято рішення про створення установи «Спеціалізована друкарня наукових журналів при Президії НАН України».

— Проте шлях від ухвалення рішення про організацію власного поліграфічного підприємства до втілення його в життя, мабуть, був непростим?

— Звісно, щоб друкарня запрацювала, потрібно було провести величезну організаційну роботу, яка тривала більше року. Президія

НАН України розробила і затвердила концепцію збереження і підтримки наукової літератури, насамперед наукової періодики, Науково-видавнича рада всіляко сприяла становленню друкарні, але такі «робочі» питання, як облаштування приміщення, закупівля обладнання, пошук співробітників тощо, повною мірою лягли на плечі першого директора Спеціалізованої друкарні наукових журналів Леоніда Федоровича Куртенка.

— До речі, друкарню від самого початку вирішили розмістити в нинішньому приміщенні на вул. Терещенківській чи розглядалися якісь інші варіанти?

— Знайти приміщення і вирішити всі організаційні питання, пов'язані з ним, дуже допоміг голова Науково-видавничої ради В.В. Немошкаленко. Так склалося, що саме в той час приватна друкарня під назвою «Київська друкарня наукової книги» якраз звільняла приміщення на вул. Терещенківській, яке вона орендувала в Інституту ботаніки. Між іншим, це й була колишня поліграфічна база Академії, хоча тоді ця приватна організація жодного стосунку до наукового книговидання вже не мала. Директор Інституту ботаніки К.М. Ситник погодився на пропозицію Науково-видавничої ради, і частину цього приміщення, площею близько 500 м², було передано новоствореній академічній друкарні.

— Ви казали про величезну суму гранту. Ці кошти дійсно були великими всередині країни, але ж поліграфічне обладнання дуже високовартісне і його, мабуть, довелося закуповувати за кордоном. Чи вистачало на це грошей?

— Це була чи не найбільша проблема — яку техніку купувати, оскільки поліграфічне обладнання дійсно дуже дороге. Щоб ви розуміли: нова, сучасна на той період чотирифарбова офсетна машина коштувала близько 1 млн дол. США. За ті гроші, які ми мали, вдалося придбати дві не надто високого класу офсетні машини корейського виробництва, аркушепідбірку, машину безшовного кріплення блоків і принтер

формату А3. Однак для роботи потрібно було ще багато різного супутнього устаткування, і його ми купували вже на вторинному ринку — стареньке, істотно спрацьоване. Надзвичайно копітку роботу довелося здійснити, щоб вдихнути в цю техніку нове життя, реставрувати її, відремонтувати і довести до ладу.

Через деякий час за сприяння академіка НАН України А.П. Шпака нам вдалося вибороти ще грант міжнародного фонду INTAS на придбання поліграфічного обладнання, і наш парк поповнився японською офсетною машиною Namada C48 — технікою вже більш високого класу.

Тобто проблем було дуже багато, однак завдяки ентузіазму і наполегливості людей, причетних до справи, насамперед директора Л.Ф. Куртенка, всі їх зрештою вдалося подолати, і в січні 1997 р. Спеціалізована друкарня видрукувала перший наклад академічного журналу.

— **Це були «Доповіді НАН України»?**

— Так, це були «Доповіді», № 10 за 1996 рік. Примірник цього номера з підписами всіх співробітників (а їх тоді було лише 11) і досі дбайливо зберігається у видавничому домі як реліквія. До речі, про всі ці події яскраво написав свого часу Л.Ф. Куртенок у книзі «Нариси історії Видавничого дому «Академперіодика», яка вийшла друком у нашому видавництві в 2012 р.

— **Але відстань між друкарнею для тиражування періодики і науковим видавництвом доволі велика. Як «Академперіодика» долала ці сходишки?**

— Ще навесні 1996 р. Президія НАН України прийняла рішення про створення у складі Спеціалізованої друкарні редакційно-видавничого підрозділу та переведення до його складу редакцій загальноакадемічних журналів «Вісник НАН України» та «Доповіді НАН України», якими до того опікувалося видавництво «Наукова думка». Це було зроблено саме з метою удосконалення організації випуску цих журналів, які тоді виходили з великим запізненням.

Президія НАН України ставила перед Спеціалізованою друкарнею завдання — стати поліграфічною базою для всієї Академії і забезпечити тиражування наукової періодики. І ми поступово наближалися до цієї мети. Почали розвивати напрям додрукарської підготовки, постійно підвищували професіоналізм наших співробітників. Через чотири роки друкарня вже надавала послуги 14 періодичним виданням НАН України, мала непогану поліграфічну базу, більш-менш сучасну комп'ютерну техніку і була готовою до істотного розширення спектру своєї видавничої діяльності.

— **А якою була найперша книжка, видана в «Академперіодиці»?**

— До свого ювілею ми підготували каталог періодичних та книжкових видань «Академперіодики». Тому я тепер точно знаю, що й коли вийшло з наших стін.

Отже, перша надрукована нами книга — «Бюлетень Міжнародної асоціації академії наук», вип. 7. Вона вийшла невеличким накладом, 70 примірників, наприкінці 1996 р.

Спочатку друкарня могла виготовляти книги лише у м'якій обкладинці, за так званою

журнальною технологією. З 2003 р. ми почали виготовляти книги й у твердій палітурці. Символічно, що першою книгою у твердій обкладинці став двотомник вибраних праць академіка НАН України В.В. Немошкаленка, яким наукова спільнота вшанувала його пам'ять.

— Отже, я так розумію, що на межі нового тисячоліття друкарня фактично переросла рамки звичайної поліграфічної ділянки?

— Дійсно, саме у 2000 р. за ініціативою Науково-видавничої ради Президія НАН України прийняла рішення про реорганізацію Спеціалізованої друкарні наукових журналів у Видавничий дім «Академперіодика» (постанова Президії НАН України від 10 жовтня 2000 р. № 271).

Відповідно, розширилися й завдання, які Академія ставила перед нами. Безумовно, найголовнішим напрямом нашої діяльності, як і раніше, залишався випуск академічних періодичних видань та їх розповсюдження, але з огляду на віяння часу додалося ще створення та поширення електронних версій наукових журналів НАН України, надання редакціям академічних періодичних видань поліграфічних послуг та консультативної допомоги з усіх питань їхньої діяльності. Іншими словами, в цей період нашою метою було стати повноцінним видавцем.

У 2005 р. до складу редакційно-видавничого підрозділу додалася редакція щойно створеного загальноакадемічного журналу «Наука та інновації», у 2019 р. — редакція журналу «Космічна наука та технології». І сьогодні редакції загальноакадемічних журналів працюють у нашому видавничому домі як творчі лабораторії, які формують сучасний образ академічного журналу.

— Так, як представник однієї з таких редакцій можу цілком це підтвердити. А скільки загалом редакцій академічних наукових журналів користуються послугами «Академперіодики»?

— Зараз ми виготовляємо та друкуємо або тільки друкуємо понад пів сотні періодичних

наукових видань. Крім безпосередньо друку, різними техніками якого ми вже володіємо повною мірою, наші фахівці можуть виконувати і весь спектр дополіграфічних послуг — від редагування до виготовлення електронних оригінал-макетів будь-яких видань, придатних як для подальших поліграфічних робіт, так і для розміщення в Інтернеті.

— Як я розумію, більшість з цих видань входять до програми підтримки журналів НАН України. Розкажіть про неї детальніше, будь ласка.

— У 2004 р. за ініціативою голови Науково-видавничої ради НАН України академіка Ярослава Степановича Яцківа було започатковано програму підтримки журналів Академії з метою надання фінансової підтримки науковим і науково-популярним журналам НАН України для того, щоб полегшити роботу редакцій і підтримати високу якість редакційно-видавничого опрацювання та поліграфічного виконання академічних видань. А реалізовувати цю програму доручили «Академперіодики».

Спочатку участь у програмі брали лише журнали гуманітарного профілю або ті, які видавалися (чи перевидавалися закордонними видавцями) англійською мовою. За період з 2004 по 2008 р. 23 журнали НАН України одержали підтримку у вигляді поліграфічних послуг, а повний видавничий цикл було забезпечено лише одному — єдиному в Академії науково-популярному журналу «Світогляд».

Однак аналіз усього масиву академічних періодичних видань виявив, що ціла низка журналів не відповідає ані національним, ані міжнародним стандартам художньо-технічного оформлення наукового журналу. Здебільшого ці проблеми були пов'язані з певною ізоляцією редакцій від видавничого загалу та відсутністю у штаті відповідних фахівців. Тому з 2009 р. було розширено перелік робіт, які «Академперіодика» могла виконувати в межах програми. Тепер, крім тиражування номерів, ми можемо за кошти програми виготовляти оригінал-макети, оновити художньо-технічне оформлення журналу, здійснювати переклад англійською,

редагування україно- та англомовних текстів і забезпечувати отримання цифрових ідентифікаторів DOI.

Загалом за всі роки підтримку за програмою було надано 51 академічному журналу. Для 24 з них художники й технічні редактори видавництва осучаснили зовнішній і внутрішній вигляд, 29 журналів отримують DOI на свої публікації.

— Олено Геннадіївно, за ці 25 років значно змінилися світові тенденції наукового книговидання, підвищилися вимоги до наукової періодики. Як «Академперіодика» реагувала на ці зміни?

— Сучасний науковий світ став приділяти велику увагу дослідженню видавничої справи, оскільки наукометричні показники тепер безпосередньо пов'язані з фінансуванням наукових колективів. Добре розуміючи ці реалії, голова Науково-видавничої ради Я.С. Яцків ініціював створення групи науково-методичного забезпечення видавничої діяльності НАН України у складі «Академперіодики» як базової організації Науково-видавничої ради. Діяльність групи спрямовано передусім на інтеграцію академічних видань у світовий інформаційний простір, для чого здійснюється постійний моніторинг світових тенденцій та проводиться аналіз стану справ з виданням наукової періодики в Україні. Значну увагу група приділяє вивченню питань охорони авторського права у видавничій діяльності наукових установ НАН України, особливо при розповсюдженні творів у вільному інтернет-доступі.

Наші фахівці розробили уніфікований веб-ресурс наукового періодичного видання з усталеною структурою елементів та характеристик, який відповідає вимогам найбільших світових наукометричних баз.

Однак слід відверто визнати, що далеко не всі редакції академічних журналів були готові у своїй роботі відмовитися від наративів ХХ ст. і почати розбудовувати видання як електронну базу даних з метою інтеграції в сучасну світову систему агрегаторів. Тому для обміну досвідом та з метою обговорення

найважливіших питань видавничої справи у 2009 р. «Академперіодика» під егідою Науково-видавничої ради започаткувала науково-практичну конференцію «Наукова періодика: традиції та інновації».

Ці щорічні зібрання викликали значний інтерес у практиків видавничої справи не лише з Академії, а й із закладів вищої освіти та відомчих наукових установ. Ми проводили майстер-класи з різних аспектів видавничої діяльності, під час яких на конкретних прикладах навчали співробітників редакцій журналів. Підготували чимало науково-методичних рекомендацій, як перевести видання в повноцінний сучасний формат наукового журналу, випускаємо загальноакадемічну серію «Наука України в світовому інформаційному просторі», в якій опубліковано найважливіші матеріали конференцій. До речі, всі вони розміщені у вільному доступі на сайті «Академперіодики» (<http://akademperiodyka.org.ua>).

— Багато з цих вимог стали обов'язковими після введення в дію Міністерством освіти і науки України нового порядку формування переліку фахових журналів.

— Так. Після відповідного наказу МОН України практична цінність наших науково-методичних напрацювань значно підвищилася. До цього переліку могли потрапити лише журнали, які відповідають сучасним світовим нормам наукового періодичного видання, і «Академперіодика» стала чи не єдиною організацією в Академії, яка могла надавати повноцінну консультаційну і практичну допомогу видавцям наукових журналів. За 2018–2019 рр. за консультаціями до нас звернулися більш ніж пів сотні журналів.

— Олено Геннадіївно, давайте тепер поговоримо про книжкові видання «Академперіодики».

— Наші книжкові видання вирізняються досить широким спектром. Це і наукові монографії, і вибрані праці видатних учених, і бібліографічні та ювілейні видання, і публіцистичні книжки, і навіть енциклопедії.

У 2010 р. було започатковано проєкт «Українська наукова книга іноземною мовою», який дає змогу представити світовій науковій спільноті досягнення української науки. Приємно згадати, що першу ж книгу цього проєкту «Polarimetric Remote Sensing of Solar System Objects» (Дистанційне зондування об'єктів Сонячної системи поляриметричними засобами) Міжнародна академія астронавтики (ІАА) визнала найкращою книгою року, а потім, у 2016 р., ми здобули нагороду ІАА в категорії «Найкраща книга в галузі фундаментальних наук» за тритомне видання «Dark energy and dark matter in the Universe» (Темна енергія і темна матерія у Всесвіті). Загалом за цим проєктом вийшли друком вже понад 40 книг.

У 2012 р. за рішенням Президії НАН України «Академперіодика» було визначено видавцем однієї з найстаріших академічних книжкових серій – «Бібліографії вчених України». На сьогодні в ній видано більш як 30 книг. Крім того, окрасою нашої продукції стали окремі ювілейні видання, присвячені діяльності Академії, розвитку науки та діяльності окремих установ.

Тривалий час в Україні практично не було перекладів закордонних наукових книг. З ме-

тою ознайомлення вітчизняної наукової спільноти з найвидатнішими досягненнями світової науки Науково-видавнича рада НАН України започаткувала проєкт «Наукові переклади». Перші видання цього проєкту здійснювала «Наукова думка», а з 2012 р. до нього долучилася і «Академперіодика». Вперше українською мовою побачили світ славний підручник О.С. Давидова «Квантова механіка», широковідома колективна монографія за ред. Б. Феєрбахера і Х. Стоєвера «Дослідження та використання космосу: сьогодні й завтра».

Особливе місце посідає науково-популярна книжкова серія «Наука для всіх», започаткована у 2004 р. Цей надзвичайно важливий для розвитку суспільства жанр літератури, на жаль, сьогодні не в пошані серед видавців. На сьогодні у цій серії видано близько 20 книг, присвячених актуальним питанням хімії, біології, екології, астрономії, геології тощо. Авторам, які хочуть і можуть цікаво, в популярній формі викласти передові досягнення науки, в нашому видавництві завжди раді.

— Святкуючи ювілей, можна й похвалитися. У коридорах видавництва на стінах висить багато дипломів і відзнак. Які з них Ви вважаєте найбільш знаковими?

— На сьогодні «Академперіодика» є вже визнаним видавцем наукової літератури. Високий рівень нашої видавничої продукції підтверджено 40 нагородами міжнародних, всеукраїнських та відомчих конкурсів. Ми неодноразово здобували дипломи лауреатів та переможців у таких конкурсах, як «Наукова книга», який проходить під егідою МААН, «Університетська книга», «Мистецтво книги України», «Найкраща наукова книга року» Міжнародної академії астронавтики, про що я вже згадувала, «Краща книга України», «Краще книжкове видання Національної академії наук України». Крім того, нас було відзначено Міжнародною премією імені Івана Франка.

— І яка з цих нагород Вам найдорожча?

— Складно сказати. Але, мабуть, ось ця — «Гран-прі», найвища нагорода міжнародного

конкурсу «Наукова книга». Наш видавничий дім здобув її у 2012 р. за книгу «Б.Є. Патон: 50 років на чолі Академії».

— ***А Ви можете навести дані про кількість виданих «Академперіодикою» журналів та книжок за всі 25 років її існування?***

— Підсумки роботи Видавничого дому «Академперіодика» за 25 років такі: 4323 випуски 73 назв періодичних видань, тираж яких перевищив 1,1 млн примірників, і 1167 назв книг тиражем майже 0,5 млн примірників. І це без урахування великої кількості виданих методичних рекомендацій, довідникових, інформаційних матеріалів тощо.

— ***Звучить солідно.***

— Так, ось у мене на столі лежить діаграма, з якої видно, як невпинно, з року в рік зростають кількісні показники видавництва. І за цими успіхами стоїть щоденна копійка праця всього колективу, кількість співробітників якого за останні 15 років практично не змінилася. Тобто наш розвиток був інтенсивним — результатів було досягнуто насамперед завдяки опануванню нових методів роботи, активному застосуванню новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, постійному вдосконаленню виробничих процесів, оновлюванню парку поліграфічної техніки, широкому впровадженню цифрового друку.

Проте, зізнаюся, маю певне занепокоєння щодо можливості рухатися далі такими темпами, оскільки подальший розвиток уже по-

требує збільшення виробничих площ та додаткового матеріально-технічного забезпечення. Свого часу нам було передано 6-поверхову будівлю в Академмістечку, однак фінансування для проведення її капітального ремонту так і не вдалося віднайти. Ще в 2013 р. було повністю підготовлено проєктну документацію, отримано дозвіл на початок робіт, але з 2014 р. з об'єктивних причин про це довелося забути. Крім того, реалізація потенціалу нашого видавничого дому та його поліграфічної дільниці значною мірою залежить і від закупівлі необхідної комп'ютерної та поліграфічної техніки. Однак ці плани можна реалізувати лише в разі додаткового цільового фінансування.

Тим не менш, ми продовжуємо активно працювати. Наш колектив робить усе можливе і навіть більше, щоб не зупинятися на досягнутому, а постійно розвиватися і вдосконалюватися. Ми всі добре розуміємо, що відповідати статусу академічного видавництва можна лише незмінно високо утримуючи планку вимог до самих себе, оскільки академічність — це насамперед професійність і висока якість.

— ***Олено Геннадіївно, дозвольте мені привітати весь колектив «Академперіодики» з ювілеєм, побажати подальших успіхів і перемог, а Вам щиро подякувати за цю цікаву розмову.***

— Дякую Вам.

*Розмову вела
Олена Мележик*

Olena G. Vakarenko

Publishing House "Akademperiodyka" of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0495-5475>

ACADEMICISM IS FIRST OF ALL PROFESSIONALISM AND HIGH QUALITY

Interview with Director of the Publishing House "Akademperiodyka" Olena G. Vakarenko

The end of April marked 25 years since the founding of the Publishing House "Akademperiodyka" of the NAS of Ukraine. Unfortunately, due to quarantine restrictions caused by the pandemic, it was not possible to celebrate this event in the academic community, but due to the important role of scientific periodicals in ensuring scientific activities, the journal spoke with the director of the publishing house Olena Vakarenko.